

BARBARA KAROLCZAK-BIERNACKA

dr hab. Barbara Karolczak-Biernacka¹

**BRUTALIZACJA PRZESTRZENI SPOŁECZNEJ PRZEDSIONKIEM
PRZESTĘPCZOŚCI. SPOJRZENIE PSYCHOLOGICZNE I W KIERUNKU
ROZWIĄZAŃ SYSTEMOWYCH**

**BRUTALIZATION OF SOCIAL SPHERE AS A VESTIBULE OF CRIME.
LOOKING TOWARDS PSYCHOLOGICAL AND SYSTEM SOLUTIONS**

*Wiele jednostek zachowuje się w sposób właściwy
tylko z obawy przed ewentualnymi konsekwencjami*

H.E. Burt

ZAWARTOŚĆ TEKSTU

Tekst, z wykorzystaniem źródeł empirycznych, dygresyjnie odnosi się do zjawiska brutalizacji i przestępczości oraz percypowanych przyczyn tych zjawisk i wskazań środków zaradczych, by na tym tle zaprezentować materiał obrazujący system rozwiązań szkockich w zakresie agresji uczniowskiej jako pochodnej całości życia społecznego, a nie izolowanego fenomenu.

STRESZCZENIE

Współczesność nasycona jest agresją, brutalizacją życia i różnymi formami przestępczości, której ograniczanie nastrocza trudności - mimo wieloaspektowych podejść, od poznanych po operacyjne. Brutalizacja i zachowania przestępcze stały się zjawiskami cywilizacyjnie rozwojowymi. W znacznym stopniu dotyka to młodzieży, co wymusza aranżowanie działań zapobiegawczych. Przedstawione opracowanie dotyczy tej problematyki i jest krytycznym spojrzeniem na mechanizmy życia społecznego.

Praca składa się z wprowadzenia oraz tekstu o przyczynach brutalizacji i przestępczości i z tekstu traktującego o projektach zapobiegania przestępczości i przeciwdziałania brutalizacji.

---

¹ Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie

1. Wprowadzenie zawiera przegląd kategorii sprawczych, inicjatyw i trendów, które mają związek z atmosferą w przestrzeni społecznej, w tym z utrzymującą się brutalnością, chamstwem i przestępczością.

Dla ilustracji problemu przytoczono wybrane fakty sytuacyjne i wyniki eksperymentu A. T. Poffenbergera, którym posłużono się dla refleksji nad dwoma konkurencyjnymi ideami walki z przestępczością, a mianowicie: **restrykcyjnością vs niezawodnością** kary.

W kontraście do negatywnych zachowań chwilę uwagi poświęcono problematyce wartości i konstruowanych hierarchii.

2. Przyczyny brutalizacji i przestępczości omówiono na przykładzie badań sondażowych OBOP-u (*Dlaczego wzrasta brutalność?* n=1056) oraz badań nad percepcją 19 czynników (*Ludzie popełniają złe czyny, ponieważ ...*). W zakończeniu rozdziału przytoczono model niekorzystnych uwarunkowań zachowań sprzyjających dewiacjom autorstwa Herberta, cytowany przez D. J. Wamsley'a i G. J. Lewisa.

3. Projekty zapobiegania przestępczości omówiono, dzieląc podejścia organizacyjno-metodyczne na 3 bloki: *hierarchizowanie postulatów, autorskie scenariusze oraz rozwiązania systemowe* dla szerszego terytorium (tutaj na przykładzie pakietu *Scottish School Anti-Bullying Initiative*).

W **zakończeniu** podjęto próbę ogólniejszego spojrzenia na organizację życia społecznego, w której zauważa się, że działalność instytucji nadzorujących czy odpowiedzialnych za daną sferę cechuje akcyjność / fragmentaryczność - 1) jako styl pracy i 2) jako reakcja na fakty.

Oprócz tego wypunktowano trzy kwestie, z wyjaśnieniem ich sensu, a mianowicie, że:

1. Istnieje powszechna zgoda (świadomość), co do braków w sferze wychowania;
2. Istnieje tendencja, by część wynaturzeń i łamania prawa sygnowana była czynami o małej szkodliwości społecznej;
3. W mechanizmach społecznych i organizacyjnych kreacji niedostateczne jest stawianie na elitarność i obowiązujące w takich środowiskach kodeksy.

W odniesieniu do działań przeciw brutalizacji i przestępczości podsumowano je stwierdzeniem, że widoczna jest przewaga interwencji wobec patologii już zastanej - w porównaniu do wysiłków nad budowaniem cech pozytywnych, bowiem w cenie jest natychmiastowy efekt. Kończonym

zdaniem zwrócono uwagę, że widoczny jest brak pomysłu na skuteczne zajęcie się deficytem w sferze wychowania i wykorzystania wartościowych ideałów.

Słowa kluczowe: Brutalizacja, przestępczość, przemoc, agresja, wartości, odporność na pokusę, atmosfera społeczna, behavior społeczny, system wychowania

ABSTRACT

The contemporary world is saturated with aggression, brutalization of life and various forms of crime. Its reduction is difficult in spite of application of multi-dimensional approaches, from the cognitive to operational. Brutalization and criminal behavior have become widespread phenomena. To a large extent the problem regards young people, which forces undertaking preventive action. The article relates to these issues and provides a critical look at the mechanisms of social life.

The work consists of an introduction which covers the reasons of brutality and crime, and a text dealing with projects designated to prevent them. The introduction provides an overview of causative categories, initiatives and social trends concerning perseverance of brutality and criminal activity. To illustrate the problem, the author quotes a selection of facts as well as the results of an experiment conducted by A.T. Poffenberg, which was used to reflect on two competing ideas to combat crime, namely, restrictive vs. reliability penalty.

In contrast to criminal behavior some attention is paid to the issue of values and constructed hierarchies.

Causes of brutality and crime are discussed on the example of surveys conducted by OBOP (*Why is brutality increasing?* N = 1056) and studies on the perception of 19 factors (*People commit evil acts because ...*). At the end of this section the author presents a model of conditions conducive to deviant behavior developed by Herbert and quoted by D.J. Wamsley and G.J. Lewis.

Crime prevention projects are discussed by dividing organizational and methodological approaches into three blocks: hierarchization demands, original scripts and system solutions for a wider territory (here, for

example, the package – Scottish School Anti-Bullying Initiative).

In conclusion, the author makes an attempt of a more general perspective on the organization of social life and notes that the activities of regulatory bodies that are responsible for a given sphere are characterized by reactivity/fragmentation – as 1) a working method and 2) a reaction to the facts.

In addition, the article classifies three issues, with an explanation of their meaning, namely that:

1) There is a general agreement (awareness) as to the deficiencies in the education sphere.

2) There is a tendency to label some violations of law as acts of minor social harm.

3) Social and organizational mechanisms attenuate the elite force and the requirements of existing codes.

With regard to action against the brutalisation and criminality, they are summarized by a statement concerning the prevalence of visible pathology intervention compared to the efforts to foster positive traits. Thus, the author addresses the deficit in the sphere of education and the use of valuable ideals.

Key words: brutalization, crime, violence, aggression, values, resistance to temptation, social atmosphere, social behavior, educational system

1. WPROWADZENIE

Brutalizacja życia społecznego we wszystkich jego sferach i dziedzinach, akty agresji, przemocy i w konsekwencji przestępczości stały się zjawiskami rozwojowymi o nieprzewidywalnym zasięgu - wyjątkowo rozwojowymi, że: 1) współcześnie nie daje się tego stanu kanalizować i minimalizować przez wykorzystanie olbrzymiej już wiedzy i badań, latami zbieranymi z zakresu przestępczości, psychologii społecznej (agresji) i dziedzin wyjaśniających zjawisko, mimo możliwości, jakie przynoszą nowości techniczne w zakresie technik operacyjnych; nawet więc można powiedzieć, że nie daje się zaradzić - mimo dorobku znaczących zespołów specjalistów i tzw. szkół naukowych, mimo technologicznego wspomaganie, 2) dynamika cywilizacyjnych zmian różnego typu wytworzyła

nowe niestandardowe warunki i innowacyjne rozwiązania, z zaskoczenia generując nowego typu odruchy, pokusy i zagrożenia, na które brak przygotowanej i adekwatnej odpowiedzi w *behawiorze społecznym*, 3) zmiany ustrojowe w kierunku demokratyzacji państwa i społeczeństwa, globalizacja, i to, co określić można mianem „przyszło nowe”, wprowadziły egzystencjalną dezorientację, a z nią cechy i zachowania w nowy sposób patologizujące życie, systemy organizacji i zarządzanie nimi, na które natrafić można w instytucjach wszystkich z możliwych bytów społecznych, a w nich indywidualnych², 4) lawinowo powstają uczelniane kierunki i specjalizacje pod nazwą „bezpieczeństwo ...” (czy to one wspomogą rozwiązanie sprawy?), doskonale rozwijają się firmy ochroniarskie (choć ich umowne zobowiązania pozbawione są odpowiedzialności materialnej wobec ew. poszkodowanych), ogrodzeniami zamykane są osiedla (powodując „parcjalność” osiedli, dzielnic, części miasta; „szatkowanie” szerszych więzi sąsiedzkich/społecznych), widoczne są i inne działania, 5) widoczna jest słabość lub nawet zanik czynników odpowiedzialnych za kulturę bycia, wytyczających elitarne ścieżki osobowościowego rozwoju, i też widoczny jest wzrost ekspozycji zachowań, które z kulturą, dobrym smakiem i w ogóle dobrem i kompetencją nie mają nic wspólnego, 6) system edukacji szkolnej nie może znaleźć odpowiedniej formuły na wychowanie do wartości oraz na system profilaktyki. Szkoła stanęła przed falą publicznej krytyki³, 7) niewydolność systemu resocjalizacji potwierdzają sami przedstawiciele personelu i nadzoru resocjalizacyjnego i przygotowywany *narybek* do tej roli⁴, 8) widoczna jest słabość repertuaru w garniturze technik komunikacji społecznej, brak umiejętności kontaktów międzyludzkich - począwszy od osób mianowanej władzy i wszelkich służb zobowiązanych funkcją lub wyczuciem do nadawania tonu, poprzez zastęp wybranych przedstawicieli, do najszerszych rzesz szarych obywateli włącznie – w tym młodzieży chłonej obserwowane style postępowania.

Z ostatniej chwili notujemy: W dniu 18 maja Rzecznik Praw Oby-

---

2 Wśród tych cech wymienia się: „niekompetencję indywidualną i społeczną, nieodpowiedzialność indywidualną i instytucjonalną, partykularyzm i nieczytelność interesów, rutynizację i fasadowość funkcjonowania, klientelizm polityczny i ekonomiczny, niejasność i nieczystość zasad życia publicznego, ekstremalnie narastające nierówności społeczne, w tym postępującą asymetryczność relacji władczych” (J.Borkowski, *Człowiek zagrożony i niebezpieczny. Socjologia i psychologia zagrożenia*, Elipsa, Warszawa 2011, s.166.

3 Cytuję w: B. Karolczak-Biernacka, *Samowiedza dziedziny jako czynnik wspomagający jakość i użyteczność badań* (maszynopis przygotowany do druku, maj 2012).

4 M. Noszczyk-Bernasiewicz, *Nieleśni przestępcy w percepcji personelu i nadzoru resocjalizacyjnego oraz studentów resocjalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.

watelskich, **prof. Irena Lipowicz** w rozmowie radiowej (*TokFM* z red. J. Żakowskim), osamotniona w sprawie, informowała o bulwersującym wydarzeniu w Białymstoku w Noc Świętojańską, podczas której tabuny skinów, „przechesując” miasto, napadały na spotykanych przechodniów⁵. Przez kilka dni w mediach rozprawiano na temat blokowania Sejmu przez Zw. Zaw. „Solidarność” przy obserwującej *event* policji oraz rodzaju reakcji posła i profesora Niesiołowskiego na usiłowania dziennikarki – wszystko o znamionach nacisku, przemocy, chamstwa i brutalności. *Newsem* z 25 maja jest projekt czy decyzja Marszałek Sejmu wprowadzająca kary pieniężne za złe zachowanie posłów (?!).

Codziennie media donoszą o zaskakujących aktach brutalności i czynach przestępczych, także w środowiskach, które z powołania i instytucjonalizacji mają strzec, nadzorować i propagować wartości, kulturę bycia, morale, kształtować duchowość. Agresywny i wulgarny język stał się w codzienności regułą w sposobie publicznej komunikacji. A jak łatwo agresję słowną zamienić w fizyczną, a atmosferę brutalności sfinalizować złamaniem prawa, nie trzeba wyjaśniać. Najdtrudniejsze i najbardziej spektakularne są przestępstwa w „eleganckim świecie”, w miejscach wytwornych i pełnych reklamowanego etosu, te popełniane w „białych rękawiczkach”, zza biurka ważnego urzędu.

Sprawa z problemem brutalizacji i przestępczości przyjęła taki obrót, że wypada powtórzyć dawne stwierdzenia i wyniki badań, zadając pytanie, dlaczego wytworzona wiedza pozostaje sama z sobą? Dlaczego jest tak silny opór materii? Dlaczego niepodejmowane jest wprowadzanie mechanizmów racjonalizujących problem? Jak dosadnie określić to, co stało się z systemem wychowania?

Kiedy zdarzenie lub zachowanie nacechowane jest **brutalnością, nadużywaniem siły lub przewagi**, jest **ordynarne** lub **grubiańskie**, łatwo przewidzieć, że **odpowiedzią może być czyn zagrożony karą**. Ale też wiele bezpośrednio podejmowanych czynów, różnego typu zamachów, rozpoczyna się przez użycie „siły słowa” lub przy jego braku, gdy komunikacja, kompromis czy mediacja zawodzi. Zatem brutalność i siłę czy przemoc z jednej strony można uznać za preludeum, grę wstępną dla planowanego przestępstwa – bo poszkodowany czy tylko sprowokowany może „pójść za ciosem” (jak w dosłowności zaleca się w sportach walki, a w przerośni to tyle, co dyrektywa ponowienia udanego kroku) bądź jako

---

⁵ Wydarzenia Nocy Świętojańskiej urastają już do tradycji i spotkać w nich można czyny z elementami rasizmu i ksenofobii, nazizmu.

jego immanentny składnik. Ale przy okazji konieczne jest dopowiedzenie, że *przemoc* też może być pożądana jako jedyne wyjście dla dobra większej/wartościowej/poważniejszej sprawy (przykład akceptowanych przez Watykan sprawiedliwych wojen). A jej wyraz w postaci techniki ruchu w boksie (agesja zadaniowa) przypomina przypadki zainteresowania się byłymi skazanymi jako dobrymi kandydatami na bokserów⁶.

Użyte za motto stwierdzenie Burtta, że obawa przed konsekwencjami ogranicza łamanie norm, jest tylko w części prawdziwe. Rzadko mówi się o tym, że promowana niezawodność kary - w miejsce jej restrykcyjności (surowości) - przegrywa „w starciu” z przekonaniem, że dopisze szczęście uniknięcia odpowiedzialności. Powtórzę cytowany już unikalny eksperyment A. T. Poffenbergera, w którym autor ten sprawdzał odstrasżające działanie *surowości kary vs niezawodności* (tab.1)⁷.

Streszczając: „Grupie osób badanych polecono wyobrazić sobie, że mają popełnić przestępstwo w dowolnie wybranym, jednym z dziesięciu stanów (USA). W pierwszym stanie groziła za to przestępstwo kara tylko 10 dni więzienia, ale istniała absolutna pewność, że wyrok zostanie wykonany. W następnym stanie groziła kara 1 miesiąca, a szansa jej wykonania wynosiła 90 na 100. Dla innych stanów ustalono rozmaite kombinacje surowości i niezawodności wykonania kary, aż po dożywocie, z tym, że szansa wykonania tej kary wynosiła tylko 1 na 100. Osoby badane proszono o wskazanie, w którym ze stanów najchętniej popełniliby dane przestępstwo i o uszeregowanie wszystkich dziesięciu stanów w kolejności swojego wyboru”.

Z tabeli odczytujemy, że stan pierwszy, w którym wykonanie kary 10-dniowej jest absolutnie pewne (100%), wybrało tylko 16% badanych, ale równocześnie 18% karę tę postawiło na ostatnim miejscu. „Podczas gdy 16% osób wybierało niską karę w połączeniu z niezawodnością jej wykonania, inne 16% - pisze Burt - wolało wybrać karę dożywocia, przy której szansa wykonania wynosiła 1:100”. Wyniki zawarte w tabeli jednoznacznie pokazują, że **jednych odstrasza surowość kary, innych - jej niezawodność**. Jedni mają takie „parcie” na „ichne dobro”, że gotowi są

---

6 B. Karolczak-Biernacka, *Przemoc*, [w:] *Encyklopedia psychologii* (pod redakcją Włodzimierza Szewczuka), Fundacja Innowacja, Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna, Warszawa 1998, s. 472-478; B. Karolczak-Biernacka, *Ocena pojęcia przemocy*, [w:] B. Hołyst, *Przemoc w życiu codziennym*, PTHP, Warszawa 1996; B. Karolczak-Biernacka, *Czy przemoc może być pożądana?*, „Edukacja” 1996,1.

7 B. Karolczak-Biernacka, *Młodzież wobec przestępczości. Diagnoza postaw*, IBE, Warszawa 1998, s. 16-17 (za: H. E. Burt, *Psychologia stosowana*, PWN, Warszawa 1965, s. 307).

zapłacić każdą cenę, inni powściągną pokusę.

Tabela 1. Odstrasżający skutek kar według A. T. Poffenbergera.
(Wyniki w %)

stan	Kara przewidziana w stanie	Szanse wykonania kary w stanie	Procent wybieranych stanów USA dla odbycia kary									
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	10 dni	100/100	16%	2	6	6	18	14	4	4	12	18
2	1 miesiąc	90/100	8	26	4	8	4	8	6	10	24	2
3	3 miesiące	75/100	2	6	30	10	6	10	6	26	2	2
4	6 miesięcy	66/100	8	14	10	22	16	0	28	2	0	0
5	1 rok	50/100	10	8	10	14	24	28	2	2	2	0
6	2 lata	25/100	8	4	12	8	32	28	0	0	2	6
7	4 lata	12/100	6	12	4	24	8	6	32	4	4	0
8	8 lat	6/100	8	6	18	2	6	8	8	42	2	0
9	16 lat	3/100	1	18	2	2	2	8	10	4	46	2
10	kara dożywocia	1/100	16%	4	2	4	2	4	2	2	6	58

Burt, odwołując się do cytowanych badań, zwraca uwagę, że *choć za niektóre przestępstwa grozi dostatecznie surowa kara, to jednak jednostki próbują szczęścia* (podkr. moje), mają bowiem świadomość, że istnieją duże szanse uniknięcia odpowiedzialności. I tu – już poza eksperymentem - trzeba dodać, że prawo obejmuje i takie rodzaje przestępstw, nad którymi trwa praca, by uniemożliwić lub utrudnić ich wykrycie (jak z dopingiem farmakologicznym w sporcie). Wówczas łatwiej o podjęcie ryzyka⁸.

Z maskowaniem czynów karalnych mamy do czynienia w wytworach różnych ekspertów i biegłych, realizujących zadanie na konkretne zlecenie (tej osobie, a nie innej wg kryterium wyznaczania) i np. gdy po kontroli brak zaleceń pokontrolnych (pomijam przytaczanie faktów).

Wspomnianą „próbę szczęścia” – powołując się na kalifornijski eksperyment V. Killicka⁹ - wiąże w tym miejscu też z **potrzebą poczucia szczęścia**, w sensie z potrzebą doświadczania emocjonalnych doznań, które są wpisane w funkcjonowanie osobowości, a które dostarczyć może

⁸ Na przypadki sposobów maskowania przestępstw natrafić można w samym resorcie sprawiedliwości.

⁹ Patrz: B. Karolczak-Biernacka, *Młodzież wobec przestępczości* ... s. 17-18.

udział w zabronionym czynnie, np. „skoku na kasę”, w „intrygującej zaczepce”. **Nie jest więc wykluczone, że pokażna część młodzieżowej agresji i zachowań przestępczych ma takie właśnie „przyjemnościowe” („rozrywkowe”, „dla draki”) źródło**, bo energia „gotuje się” w młodym organizmie, stąd upust napięcia i tej energii, próba doświadczenia skrajnych emocji może prowadzić na różne ścieżki – pokazując czynem moc, spryt, siłę, przewagę, podbudowując samoocenę, przywództwo w grupie itp.

Problem osobowościowych pokładów gotowości do dokonania czynu zabronionego i rzeczywistej **odporności na pokusę** bardziej znany jest z medialnych informacji o operacjach organów ścigania, zwłaszcza, gdy dotyczą ludzi władzy i celebrytów, niż z ośrodków zajmujących się problematyką wychowania oraz warsztatów badawczych. W tych ostatnich rzecz ma eksperymentalno-laboratoryjny charakter, może wyjaśnić i opisać mechanizm, ale daleki jest od rzeczywistej sytuacji, w której problem/zdarzenie inicjują sprawcy. Wśród wybrańców lokalnych społeczności jest wielu takich samorządowców - którym dano mandat, uznając za lepszych od innych – a którym teraz, w trakcie pełnienia funkcji, stawiane są różnego typu zarzuty łamania prawa, nieobyčajność i słabe morale (jak w ostatnim przykładzie dowiedzenia burmistrzowi kłamstwa lustracyjnego). Wielu nie może sprostać funkcji i zdaniu. Okazuje się, że pokusa rządzi zarówno w środowisku ludzi marginesu, jak i ludzi biznesu¹⁰, tudzież włodarzy w różnych resortach i szczeblach władzy centralnej i terytorialnej, no i w dziedzinie z ideowym logo *fair play* – w sporcie, w dziedzinie młodych, ale pod wpływem otoczki doświadczonych ludzi, szukających w sporcie interesu i spełnienia osobistych potrzeb.

Istnieje szereg atrakcyjnie przemyślanych eksperymentów psychologicznych, przez które wyjaśniane jest zachowanie z użyciem przemocy,

---

10 4. **Portal Finansowy Gazety Bankowej.** *Pokusy białych kołnierzyków.* „30 procent firm w Polsce i na świecie w ciągu ostatnich 12 miesięcy odnotowało u siebie przestępstwa gospodarcze – wynika z ankiety przeprowadzonej przez PricewaterhouseCoopers. „Żadna firma ani branża nie jest odporna na przestępczość gospodarczą – różnią się między sobą tylko rodzajem ryzyka i przygotowaniem do identyfikowania zagrożeń. Szczególnie, że globalne spowolnienie gospodarcze doprowadziło do wzrostu napięcia i zwiększyło znaczenie czynników motywacyjnych sprzyjających popełnianiu przestępstw gospodarczych”, W obecnych, trudnych czasach **pokusza sztucznego poprawiania wyników** lub uczestnictwa w innych formach oszustw związanych ze sprawozdaniami finansowymi może przeważać nad wartościami etycznymi. Podczas recesji znacznie trudniej osiągnąć przyjęte cele finansowe, toteż niektórzy mogą czuć silną presję, a ich osobista pozycja finansowa może być zagrożona cięciami płac lub zwolnieniami” (Paweł Wajszczyk, menedżer w zespole ds. śledztw i ekspertyz gospodarczych PricewaterhouseCoopers).

zadawania bólu, wprowadzania w błąd, upadlania ludzi. Przypomnę klasyków: Milgrama czy Zimbardo. Z eksperymentów tych wynika, że pod wpływem różnego typu manipulacji, instrukcji, nakazów, ludzi interesu z obrzydliwą misją (zadaniem lub celem), a także nieoczekiwanej sytuacji i braku informacji, jesteśmy gotowi wykonywać rzeczy niegodziwe, dehumanizując instytucje, organizacje, sytuacje, działanie ludzkie. Przy takim stwierdzeniu **znaczenia nabiera problematyka wartości, ideałów, drogi życia, wzorów osobowych i przemyślanej profilaktyki.**

Poniżej poczynimy dygresję na temat tego znanego problemu:

Ze studiów na temat *wartości* przytoczyć można kilka następujących stwierdzeń:

1. Badane w różnych okresach hierarchie wartości są do siebie dość podobne (choć stosowano różne ich listy). Na przykład, wysoko jest notowana rodzina, niezależnie od tego, że w ostatnich latach przemoc stosowana w rodzinie stała się poważnym problemem społecznym, a życie w nieformalnych związkach nie jest czymś wyjątkowym, niezależnie od tego, jak silne jest pragnienie dzieci i młodzieży, by u własnych rodziców nastąpiły zmiany cech (np. by charakteryzowało ich więcej miłości i uczciwości, a mniej chamstwa i agresji czy nałogów).

2. Wiadomo, że **uznanie wartości, przypisanie jej ważności lub pozytywności nie przesądza o zgodnym z nią postępowaniu**¹¹. Stąd do innych wniosków prowadzić musi analizowanie „rozchwiania wartości” na podstawie porównywania aktualnych deklaracji z wcześniej ustalonymi hierarchiami (wzorcami), do innych sama obserwacja zachowań i czynów nagannych, popełnianych dziś szczególnie często.

3. „**Przykazania** (Dekalogu) - ale także takie wartości, jak: godność, rycerskość, przyzwoitość, honor - przyp. BKB - **są uważane przez współczesnych za niedostosowane do obecnych czasów, przestarzałe i w znacznej mierze nierespektowane**” (Mariański)¹².

Z badań przeprowadzonych przez ks. prof. Janusza Mariańskiego (n=1130) wynika, że wśród młodzieży najbardziej respektowanymi

---

¹¹ W badaniach deklaracji stwierdzić można na przykład, że z respondentów uznających wartości za zdecydowanie pozytywne (wg skali Likerta), do ich przestrzegania w bardzo dużym stopniu przyznaje się znacznie mniejszy lub niewielki procent; np. do przestrzegania w takim stopniu tolerancji przyznawało się 65,6%, uczciwości - 17,8%, pracowitości - już tylko 5,2% (Badania własne. Nieopublikowany raport z ogólnopolskich badań, IBE, Warszawa 1990. Próba 531 uczniów klas I i III liceów oraz IV technikum).

¹² J. Mariański, *Kondycja religijna i moralna młodych Polaków*, Instytut Religioznawstwa - Uniwersytet Jagielloński. Zakład Wydawniczy Nomo, Kraków 1991, s. 56.

(według deklaracji respondentów) są trzy przykazania moralne: „nie zabijaj” (V; 85,6 %), „nie kradnij” (VII; 75,8%) i „czcij ojca swego i matkę swoją” (IV; 75,8%). Mariański stwierdza, że poszczególne przykazania mają - według oceny respondentów - całkowite zastosowanie w życiu większości Polaków od 9 do 33,2 % (...), młodzi ludzie znacznie ostrzej oceniają wierność teoretyczną i praktyczną przykazaniom Dekalogu w życiu większości Polaków niż u siebie (...); Dekalog jako najwspanialsza kodyfikacja postaw moralnych dla całej ludzkości przeżywa w świadomości zbiorowej pewien widoczny kryzys ....¹³

4. Młodzież jednak artykułuje swoje ideały.

Uczniom szkół średnich (n=482) przedstawiono listę 50 zasad postępowania, z prośbą o ocenę, jak ważne jest przestrzeganie każdej z nich. Na liście tej zamieszczono m.in. niektóre przykazania z Dekalogu, kilka zasad mądrości O. J. M. Bocheńskiego, też zasady sformułowane spontanicznie przez młodzież angielską. Oto ich hierarchizowanie:

1. Nie zabijaj (90,5 %)
2. Nie maltretuj dzieci (80,7 %)
3. Nie siadaj pijany za kierownicą (76,6 %)
4. Nie narkotyzuj się (72,0%)
5. Szanuj rodziców i dbaj o dobre imię rodziny (68,3 %)
6. Nie kradnij (65,8%)
7. Dbaj o własne wykształcenie i osobisty rozwój (63,9 %)
8. Nie bądź rasistą (63,9%)
9. Bądź odpowiedzialny za siebie i swoje czyny (60,4%)
10. Dbaj o własne zdrowie (57,1%)
11. Nie popadaj w nałogi (55,0%)
12. Zostawiaj po sobie coś najlepszego (55,2%)
13. Bądź lojalny wobec przyjaciół (54,6%)
14. Nie zdradzaj w małżeństwie (54,1%)
15. Dbaj, aby Twoje życie miało zawsze sens (53,1%)
16. Bądź uprzejmy (51,2%)
17. Bądź człowiekiem pełnym kultury (50,0%)

Nasi respondenci przy ocenie ważności każdego z przykazań

---

¹³ Tamże, s. 57.

posługiwali się skalą typu Likerta. Powyżej 50% z nich uznało, że zdecydowanie ważne jest przestrzeganie przykazań zestawionych poniżej (hierarchia wg % wskazań - „zdecydowanie ważne” - 5 pkt. skali)¹⁴. Podobnego wyboru i oszacowania przykazań dokonali też badani dodatkowo studenci. W obydwu grupach dyrektywy, by szanować czyjeś życie i zdrowie: „nie zabijać”, „nie maltretować dzieci”, „nie siadać po pijanemu za kierownicą” - zajęły trzy pierwsze rangi¹⁵. Ale powtórzę – **uznanie ważności nie ma przełożenia na zachowanie**.

Badania demoskopowe przeprowadzone przez firmę „Mori”¹⁶ na zlecenie BBC wykazały, że młodzież angielska wprawdzie potrafi z dekalogu wymienić zaledwie trzy przykazania: „nie zabijaj”, „nie kradnij” i „szanuj rodziców swoich”, ale potrafi też stworzyć własny, spontaniczny zestaw kanonów - przykazań godnego zachowania się, które dziennikarze brytyjscy określili mianem „**nowe dziesięcioro przykazań**” młodego pokolenia. Oto one:

1. **Nie zabijaj (87 % indagowanych przez „Mori”)**
2. **Nie siadaj pijany za kierownicą (79 %)**
3. **Nie kradnij (73 %)**
4. **Traktuj innych jak siebie samego (71 %)**
5. **Nie stosuj siły (70 %)**
6. **Nie bądź rasistą (68 %)**
7. **Bądź świadomy w sprawach ochrony środowiska (64 %)**
8. **Nie narkotyzuj się (60 %)**
9. **Bądź lojalny wobec przyjaciół (55 %)**
10. **Nie zdradzaj w małżeństwie (53 %)** .

Wyniki polskich i angielskich badań wskazują na znaczne podobieństwo opinii/przekonań moralnych młodzieży. Wyartykułowane wówczas poparcie dla wymienionych ideałów i też każde nowsze badania pokazują, że wyniki te pozostają w konflikcie z bahawiozem społecznym.

I jeszcze słowo o **możliwości przestrzegania prawa**, by przejść do przyczyn przestępczości. Przykład czerpię z dawnych badań własnych.

Ponad 60% uczniów badanych w latach 1991/92 (z próby n = 1916)

---

14 Dane własne z szerszego programu badawczego.

15 Wyniki badań uczniów i studentów wskazują, że poznawczo przywiązują oni wagę do takich samych kategorii problemów - wartości.

16 Sondaż wśród osób w wieku 15-35 lat. Informacja: Biuletyn „MicroWay Media Poland” Komputerowej Agencji Prasowej. Warszawa. Również: *Życie Warszawy* 22 X 94 r.

uznaje przestrzeganie prawa za wartość ważną lub zdecydowanie ważną dla współczesnego społeczeństwa polskiego. W badaniach powtórzonych w latach 1994/95 (na mniejszej próbie) stanowisko takie prezentuje już tylko ok. 30%.

Tylko blisko 40% badanych w tym okresie uczniów było zdania, że **w społeczeństwie polskim możliwe jest bezwzględne przestrzeganie prawa, ale już 70% z nich taką możliwość przypisało tylko sobie samym.**

Warto też przytoczyć kilka innych danych z tego samego źródła¹⁷. **Tylko 23,5% z 1916 badanych** uczniów uważa, że w praworządnym państwie wszyscy muszą przestrzegać prawa, nawet złego. Natomiast charakteryzując wprost ówczesną sytuację w Polsce, ponad 80% (z 1916 uczniów i oddzielnie 72 strajkujących w tym czasie robotników) stwierdzało, że **Polska jest krajem, w którym prawo i kontrola są takie, że można je swobodnie łamać**¹⁸.

Badana młodzież spontanicznie uzasadniała przekonanie, że **przestrzeganie prawa w społeczeństwie polskim (przez społeczeństwo polskie) nie jest możliwe:**

... nikt nie stosuje się bezwzględnie do prawa ... zawsze znajdują się tacy, którzy łamią prawo ... społeczeństwo często występuje wbrew prawu ... brak jest korzyści z przestrzegania prawa ... sytuacja społeczeństwa jest i będzie niekorzystna dla wszystkich, co prowadzi do łamania prawa ... dużo ludzi nie chce lub ze względów finansowych łamie prawo ... ubóstwo społeczeństwa powoduje wzrost przestępczości ... niestosowanie prawa jest najlepszym sposobem zdobycia pieniędzy ... społeczeństwo ma wady ... ludzie w Polsce są nieodpowiedzialni, nie szanują prawa ... młodzież jest coraz bardziej zbuntowana ... brak jest uświadczenia ... istnieją luki prawne ... w polskim społeczeństwie jest to (przestrzeganie prawa) po prostu niemożliwe ...

Rezultatem postrzegania kraju jako takiego, w którym normy prawne można swobodnie łamać i przekonanie, że społeczeństwo nie jest zdolne do przestrzegania prawa, może być domaganie się ostrych sankcji. Zakładając, że podobny pogląd o stanie prawnym państwa dotyczy również aktualnie badanej młodzieży, oczekiwać można, że postawa rygoryzmu będzie tym

---

17 B. Karolczak-Biernacka, *Ustrój państwa w oczach młodzieży*, IBE, Warszawa 1996, s. 23.

18 Tamże, s. 48.

bardziej typowa¹⁹.

2. PRZYCZYNY BRUTALIZACJI I PRZESTĘPCZOŚCI

Przyczyn brutalizacji upatrywać można w różnych źródłach i obszarach zagrożeń²⁰, zaczynając od przyziemnej walki o byt, przez szeroko rozumiane kategorie ludzkich potrzeb, indywidualne stany z brakiem świadomego działania włącznie i nieświadomionych przyczyn, po sytuacje uzależnienia od innych, wydarzenia losowe uwarunkowania zewnętrzne z procesami globalizacji na czele. Ale najczęściej wyłapywani do odpowiedzi natychmiast kierują zarzut pod adresem prawa, resortu sprawiedliwości (łagodne karanie, niesprawna policja), tylko po części słusznie.

W grudniu 1996 roku OBOP przeprowadził badania na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie losowej 1056 Polaków od 16 roku życia, na temat przyczyn brutalizacji życia. Wyniki tych badań zawiera tabela 1.

Sondaż ten, jak i każdy następny, pokaże, że brutalność i przestępczość mają w świadomości społecznej wieloaspektową przyczynę, bo i doświadczenia respondentów są inne, inne horyzonty, inna wiedza, inne biografie wychowawcze i moc własnej osobowości. Ten rodzaj świadomości ma jednak podstawę, bowiem odpowiada rzeczywistości, widoczny jest w behaviorze społecznym i w materialnych dowodach.

Wieloaspektowość przyczyny jakiegokolwiek zjawiska wymaga podejścia systemowego, ustalenia kluczowych sfer sprawczych. W przytoczonym sondażu OBOP-u interesujące jest zamieszczenie wśród przyczyn brutalizacji „**pokazywanie nieuczciwych osób na wysokich stanowiskach**”. Właśnie obecnie media ilustrują takie przypadki. Natomiast „**informacje o małej wykrywalności przestępstw**” jako przyczynie brutalizacji w skojarzeniu z inną przyczyną, którą jest pokazywanie „**wątków o łatwym bogaceniu się**”, wygląda ciekawie.

Statystyka wykrywalności w „postaci krzywych osiągnięć” jest zabiegiem problematycznym, bowiem nie zależy ona wyłącznie od sprawności organów ścigania, ale całego zestawu czynników psychologicznych, z każdej ze stron (sprawców „ukrywających” i z funk-

---

¹⁹ Młodzież jest zawsze bardziej rygorystyczna od pokolenia dorosłych!

²⁰ Patrz: J. Borkowski, *Człowiek zagrożony i niebezpieczny. Socjologia i psychologia zagrożeń*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2011.

cji „wykrywających”). Można wymienić pokazną porcję przypadków, które z lęku przed konsekwencjami, albo z braku zaufania, z przykrych doświadczeń, zbytecznego wysiłku i osobistych kosztów itp. nie trafiły do akt policji. Pominę problemy z drugą stroną.

Bardziej interesujące byłyby badania i może uzdrowiły sytuację, gdyby postawić pytanie sondujące rodzaje przypadków niezgłaszanych policji, wraz z podaniem uzasadnienia, i czy zdarzenia takie są, czego dotyczą itp., a także o osobisty udział w wyjaśnianiu łamania prawa, współdziałanie społeczeństwa w tym dziele.

Tabela 1. Przyczyny brutalizacji życia. Badania OBOP.

Ranga	Dlaczego wzrasta brutalność ?	%
1	Nieodpowiednie środowisko rówieśników	95
2	Filmowe sceny okrucieństwa	92
3	Zły przykład w rodzinie	89
4	Zbyt łagodne kary za przestępstwa	88
5	Pokazywanie w telewizji i kinie kradzieży i napadów	80
6	Pokazywanie nieuczciwych osób na wysokich stanowiskach	73
7	Pokazywanie wątków o łatwym bogaceniu się	72
8	Wulgarny język w telewizji	71
9	Informacje o małej wykrywalności przestępstw	65

Ogrom czynników, które bywają wymieniane jako przyczyny przestępczości, z grubsza biorąc, można zblokować w kilka zbiorów, i wśród nich roboczo wymienić: grupę czynników dotyczących prawa i resortu sprawiedliwości, grupę czynników dotyczących wychowania, rodziny, szkoły, grupę czynników dotyczących misji państwa w zakresie kształtowania postaw obywateli, grupę czynników ekonomicznych, grupę wzorów zachowań społecznych.

Osobom badanym zaproponowano zestaw 19 przyczyn do swobodnego wyboru (wobec czego wyniki nie sumują się do 100%). Badania przeprowadzone na dużej próbie, zgodnie z poprzednimi wskazaniami na temat wieloaspektowości zjawiska, poddano stosownej analizie statystycznej. Rezultaty tej operacji doprowadziły do wyłonienia 5 czynników łamania prawa, które tutaj przytaczam tylko z nazwy (odsyłając po ładunki czynnikowe i składowe czynnika do źródła)²¹, a mianowicie: Czynniki 1 – system prawny,

²¹ B. Karolczak-Biernacka, *Młodzież wobec przestępczości ...* s. 102, 129-134.

- Czynnik 2 – Korzyść i ułatwienia społeczne,
 Czynnik 3 – Wzór społeczny, brak miłości i zagubienie,
 Czynnik 4 – Poczucie moralne i dążenia,
 Czynnik 5 – System wychowawczy, warunki egzystencji.

Tabela 2. Hierarchia postrzeganych przez młodzież przyczyn łamania norm

Ranga	Ludzie popełniają złe czyny, ponieważ:	n	%
1	System karny jest łagodny	589	32,72
2	Brak jest odpowiedniego wychowania w rodzinie	511	28,38
3	Brak im w życiu celu i dążenia do czegoś	474	26,33
4	Nie czują się odpowiedzialni za swoje czyny	466	25,88
5	Żyją w złych warunkach	463	25,72
6	Naśladują zachowania innych; łamanie prawa jest powszechne	320	17,17
7	Widzą , że mogą w ten sposób coś wygrać	316	17,55
8	Nie widzą w tym nic złego	293	16,27
9	Prawo jest takie, że można je swobodnie łamać	256	14,22
10	Brak im godności i honoru	244	13,55
11	Nie doświadczają miłości	228	12,66
12	Czują , że wszystko wolno; jest za dużo wolności	210	11,66
13	Czują się przegrani	199	11,05
14	W społeczeństwie nie ceni się ludzi prawych, przyzwoitych, rycerskich	173	9,61
15	Istnieją ułatwienia („okazja czyni złodzieja”)	169	9,38
16	Są mało religijni	144	8,0
17	Nie są wykształceni	81	4,5
18	Brak jest odpowiedniego wychowania w szkole	71	3,94
19	Społeczeństwo jest tolerancyjne	58	3,22

Listę czynników determinujących przestępczość nieletnich publikuje Monika Noszczyk-Bernasiewicz w obszernej pracy pt. *Nieletni przestępcy w percepcji personelu i nadzoru resocjalizacyjnego oraz studentów resocjalizacji*²². Grupa personelu i nadzoru liczyła 410 osób, studentów – 120. Z 24 wymienianych przyczyn dla uproszczenia podaję pierwsze 3 rangi i trzy ostatnie dla obu grup badanych i dalej tylko wymieniam pozostałe. I tak, obydwie grupy uznały, że przyczynami czynów przestępczych są przede

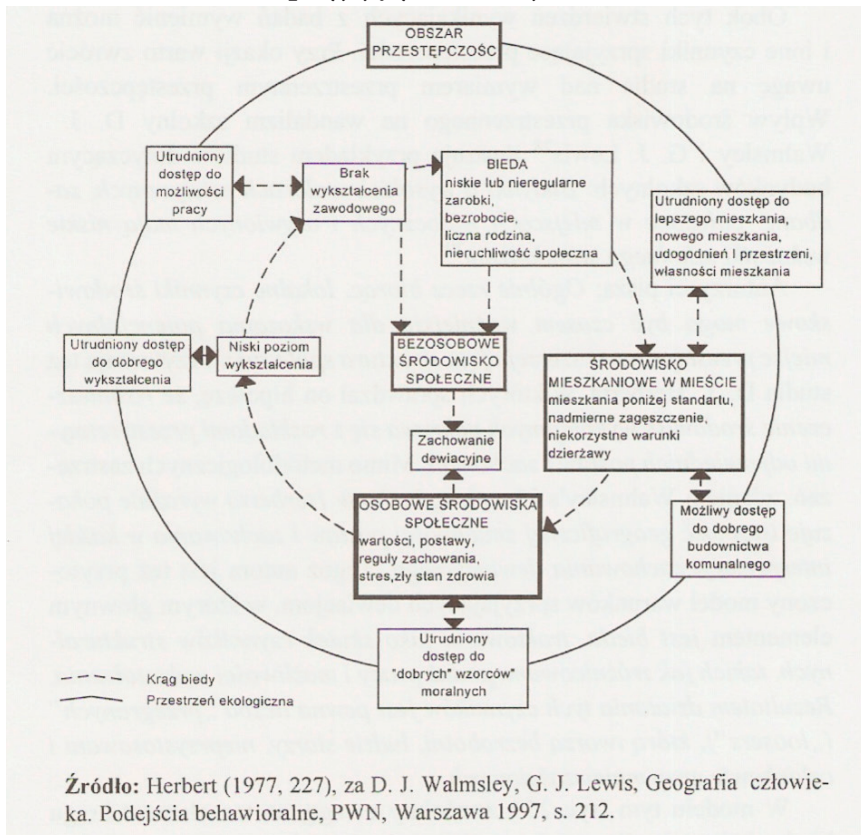
²² M. Noszczyk-Bernasiewicz, *Nieletni przestępcy w percepcji personelu i nadzoru resocjalizacyjnego oraz studentów resocjalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010, s.162,193.

wszystkim: „niewłaściwe wychowanie dzieci i młodzieży”, „bezrobocie”, „pochodzenie z rodzin niewydolnych wychowawczo”, a w najmniejszym stopniu wskazywano na „trudności w usamodzielnieniu się”, „zmiana ustroju”, „osłabienie kontaktów sąsiedzkich” – tak twierdzi personel. Natomiast studenci na ostatnich miejscach wymienili: „trudności w usamodzielnieniu się”, „osłabienie kontaktów sąsiedzkich”, „bezradność w warunkach ostrej konkurencji”.

Oprócz tego lista zawierała następując czynniki: *zaburzona struktura rodziny, zbyt liberalne przepisy prawa, ubożenie społeczeństwa, nieodpowiednia atmosfera wychowawcza w rodzinie, mała skuteczność instytucji sprawującej kontrolę, upadek moralności, błędy wychowawcze, alkoholizm rodziców, demoralizujący wpływ środków masowego przekazu, kryzys wartości i autorytetów, wzrost postaw konsumpcyjnych w społeczeństwie, zbyt mało środowiskowych instytucji społeczno-kulturalnych, a tym samym propozycji organizowania czasu wolnego dla dzieci i młodzieży, przestępczość osób dorosłych – wciąganie nieletnich do popełniania przestępstw, brak współpracy społeczeństwa z policją, obniżenie standardu życia, zubożenie społeczne (znieczulica), wzrost podaży artykułów luksusowych nieosiągalnych dla gorzej sytuowanej części społeczeństwa.*

W zakończeniu części dotyczącej przyczyn przestępczości przytaczam model ilustrujący zależności i współwystępowanie różnych czynników w przestępczym procederze.

Rysunek 1. Model niekorzystnych uwarunkowań zachowań sprzyjających dewiacjom²³

W modelu tym przyjęto, że bieda konstytuuje dewiacje (jest przyczyną). Biorąc pod uwagę różne kategorie przestępstw, przypomnimy, że szereg z nich popełniają osoby wykształcone i dobrze sytuowane materialnie, że zbrodnie popełniane bywają bez powodu, morderstwa – zdarza się, że dla zabawy.

²³ D. J. Wamsley, G. J. Lewis, *Geografia człowieka. Podejścia behawioralne*, PWN, Warszawa 1997, s. 212.

3. PROJEKTY ZAPOBIEGANIA PRZESTĘPCZOŚCI I PRZECIWDZIAŁANIA BRUTALIZACJI

Wśród wyartykułowanych sposobów zapobiegania przestępczości wymienić można trzy podejścia, a mianowicie:

- 1) tradycyjne wyliczanie i hierarchizacja postulatów, w realizacji których upatruje się ograniczenia brutalizacji i popełniania czynów przestępczych; najczęściej stosowane w programach badawczych, w sondażach opinii,
- 2) opracowywanie autorskich scenariuszy oddziaływań wychowawczych przez jednostki pedagogiczne jako metodyczne sposoby lokalnego postępowania (szkoły, ośrodki wychowawcze, fundacje),
- 3) zalecenia i projekty systemowe nadzorowane przez państwo.

1. HIERARCHIZOWANIE POSTULATÓW

Hierarchizowanie postulatów, które mają zapobiegać przestępczości, jest po części wskazaniem przyczyn łamania norm, które należy usunąć. Tak więc zauważymy, że jeśli za przyczynę przestępczości uznaje się *zbyt łagodne prawo*, to nietrudno przewidzieć, że wśród postulatów przeciwdziałania przestępczości będzie wskazanie, by *ostro karać* lub stworzyć *dobre prawo*. Ten sposób zbierania wiedzy o sposobach przeciwdziałania przestępczości spotykany jest w wielu sondażach.

Odwołując się do dawnych źródeł²⁴, jednym z takich sondaży były badania Instytutu Badania Rynku i Opinii Publicznej IMAS International na przełomie stycznia i lutego 1996, przeprowadził badania na temat walki z przestępczością. Według tego sondażu należy przede wszystkim wyposażać policję w nowoczesny sprzęt i zwalczać bezrobocie młodzieży (po 73% wskazań), następnie: bardziej surowo karać (71%). W opinii respondentów poprawa sytuacji policji jest kluczem do walki ze zbrodnią. Z pozostałych wskazań dotyczących głównie policji wymienię rzecz²⁵, która

²⁴ B. Karolczak-Biernacka, *Młodzież wobec przestępczości ...* s. 103 i nast.

²⁵ Chodzi o inwigilację bez orzeczeń sądu, prowadzone przez usłużnych „czynowników” w interesie przestępców.

po 16 latach od daty publikacji tamtych badań była tematem pierwszych stron gazet i ostrych komentarzy, a mianowicie postulat 16% badanych, że **warto (warto by było?) wprowadzić podsłuch telefoniczny mieszkań prywatnych**²⁶⁸.

W sondażu CBOS o przeciwdziałaniu przestępczości z lat 1994 i 1996 także powtarza się upatrywanie skutecznego środka w surowości postępowania z łamiącym prawo i roli policji, ale po 16 latach zmian ustrojowych oraz przez członkostwo Polski w Unii Europejskiej, z czym wiąże się otwarcie granic i swobodny przepływ ludzi i kapitału²⁷⁹, postulat/wniosek „**ograniczania napływu cudzoziemców do Polski**” już nie ma racji bytu. Nie znaczy to oczywiście, że napływ emigrantów jako zjawisko europejskie nie nastrocza problemów także ocierających się o przestępczość²⁸.

Tabela 3. Przeciwdziałanie przestępczości . Wyniki badań CBOS w %.

Lp.	Co, Pana (i) zdaniem, mogłoby najskuteczniej ograniczyć skalę przestępczości?	IV '94	IV '96
1	Surowsze, dłuższe wyroki więzienia dla przestępców	45	49
2	Więcej policjantów na ulicach i w miejscach publicznych	40	48
3	Przyznanie policji większych uprawnień do używania broni wobec przestępców	36	32
4	Lepsza współpraca społeczeństwa z policją, pomaganie policji	20	17
5	Ograniczanie liczby brutalnych filmów w telewizji	9	16
6	Ograniczanie napływu cudzoziemców do Polski	11	15
7	Zorganizowanie pomocy dla osób wychodzących z więzienia, np. pomoc w znalezieniu pracy, mieszkania	23	13
8	Większa ostrożność ludzi (dobre zamki w drzwiach, unikanie niebezpiecznych miejsc itp.)	9	7
	Inne	4	2
	Trudno powiedzieć	1	1

W tym samym sondażu 62% respondentów było zdania, że aby ograniczyć przestępczość, należy zaostrzyć przepisy prawa, a 35%, że wystarczy stanowczo i konsekwentnie karać według istniejącego prawa, 24% uważa, że należy zaostrzyć kary za najcięższe przestępstwa, a złagodzić za drobne, a 68% opowiada się za zaostrzeniem kar za wszystkie przestępstwa

^{26 8} „Gazeta Wyborcza” 9 kwietnia 1996.

^{27 9} Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (71), 12-15 kwietnia 1996, reprezentatywna próba losowa dorosłej ludności kraju (n=1179).

²⁸ Patrz: J. Kusztal, *Europejskie tendencje w zapobieganiu przestępczości nieletnich*, [PDF]ms.gov.pl 4.2011.

kryminalne i jeszcze - 12% uważa, że policja powinna skupić się na walce z najcięższymi przestępstwami. **Ale już wiemy, że sankcje niekoniecznie odstraszają.**

Według wcześniejszych badań własnych, **ostre karanie** jako antidotum na odwagę popełniania przestępstw wymieniane jest w pierwszej kolejności. Pozostałe środki zapobiegawcze – patrz tabela 4²⁹.

W przedstawionym zestawie po kilkanaście procent respondentów wskazywało na **różne aspekty dobra**, których popularyzacja i preferencja miałyby przeciwdziałać łamaniu norm. Zwrócę także uwagę na te postulaty, by nie **ochroniać złoczyńców** – nie pomagać im, nie litować się nad nimi. Te dwie grupy wskazań, co należałoby robić, żeby nie łamano norm, żeby ograniczyć przestępczość, dają się przełożyć na dyrektywy praktyczne i takie działanie, jeśli jest wola w atmosferze systemu społecznego. Przy okazji zjawia się kwestia ochrony, jaka świadczona jest celebrytom, ludziom władzy, ludziom „z klucza uprzywilejowanych”, mimo medialnych informacji o uczynionym przestępstwie lub nieobyczajności.

W zacytowanych badaniach, a także innych, większa uwaga w sprawie przeciwdziałania przestępczości koncentrowana jest przede wszystkim na pracy policji i ostrości prawa. **Sprawy promocji wartości, kultury bycia, czy dobrego wychowania pozostają deficytowym obszarem.**

Tabela 4. Hierarchia preferowanych przez młodzież środków przeciwdziałających łamaniu norm

Ranga	Co należy robić, żeby nie łamano norm?	n	%
1	Ostro karać dorosłych przestępców i łamiących normy	1069	59,38
2	Stworzyć dobre prawo	684	38,00
3	Ostro karać młodocianych sprawców	510	28,33
4	Stosować karę śmierci	328	18,22
5	Nie litować się nad ludźmi czyniącymi zło	294	16,33
6	Nauczać o dobru i złu	250	13,88
7	Publicznie potępiać brak kultury bycia, wulgarność, chamstwo	247	13,72
8	Wprowadzić więcej dobrych policjantów	232	12,88
9	Więcej nagradzać i cenić kulturę bycia, honor, rycerskość	219	12,16
10	Wprowadzić naukę prawa do szkół	212	11,77
11	Stosować dożywotnie więzienie	183	10,16
12	Podawać sprawców do publicznej wiadomości	157	8,72
13	Popularyzować czyny dobre	154	8,55
14	Lepiej zabezpieczyć obiekty pokusy	145	8,05

29 B. Karolczak-Biernacka, *Młodzież wobec przestępczości ...* s. 109.

15	Publicznie cenić przyzwoitość	127	7,05
16	Odbierać przestępcom prawa obywatelskie	117	6,50
17	Odbierać przestępcom majątek	109	6,05
18	Nie pomagać złoczyńcom	108	6,00
19	Ostro karać rodziców młodocianych przestępców	68	3,77

Przyjrzymy się spontanicznym wypowiedziom młodzieży. Powracam do drugiego pytania otwartego, zadanego młodzieży w badaniach 1982-83: **Jak przeciwdziałać przestępczości młodzieży?** Oto kilka przykładowych wypowiedzi:

*Należy zapewnić od najmłodszych lat dzieciom należytą opiekę - to zadanie rodziców. Powinno być coraz mniej tych dzieci, które wychowywane są na koszt państwa. Pozbawione miłości, ciepła rodzinnego stają się złymi ludźmi, niekiedy szkodzą innym (**dziewczyna, 17 lat**).*

*Już od dziecka należy uczyć uczciwości, wyrzeczeń i miłości do drugiego człowieka. Uczyć, że samemu nie jest się najważniejszą osobą na świecie. Wychowawca powinien starać się zauważyć zainteresowania swoich podopiecznych i starać się kierować ich w miejsce, gdzie będą mogli pogłębiać swoje zainteresowania i nie myśleć o rzeczach potępianych przez prawo. Szczególnie rodzice powinni uczyć dziecko honoru i rzetelnego wykonywania swoich obowiązków (**dziewczyna, 18 lat**).*

*Moim zdaniem - zwiększyć kary. Np. w takiej sprawie, jak gwałt, uważam, że powinno się „usuwać narzędzie zbrodni”. Wiem, że jest to bardzo brutalne, ale jako kobieta czułabym się bezpieczna, gdybym wiedziała, że istnieją takie wyroki. Myślę, że człowiek również długo by się zastanawiał, zanim popełniłby taki czyn (**kobieta, 20 lat**).*

*Chociaż jestem wierząca, ale dawałabym większe kary za popełnione przestępstwo. Te, które przewiduje kodeks karny, są wg mnie niewspółmierne do popełnionych czynów (**kobieta 21 lat**).*

W całym zbiorze wypowiedzi powtarzały się stwierdzenia, według których zapobieganie lub zmniejszanie przestępczości upatrywano przede wszystkim:

1. W systemie wychowawczym, ze szczególnym zwróceniem uwagi na rolę domu rodzinnego, a następnie w zorganizowaniu wolnego czasu młodzieży (łącznie z budową obiektów służących temu celowi i atrakcyjności ofert);
2. W systemie prawnym, w którym kary oceniane są jako zbyt łagodne;
3. W akcji uświadamiającej, propagandowej (prowadzonej także przez

- szkołę);
4. W podwyższeniu standardu życia.³⁰

W odpowiedziach na pytanie otwarte: **Co zrobić, aby ludzie nie przekraczali norm prawnych i moralnych?**, zadane w 1994 r.³¹, uczniowie i studenci (n=291) zgłaszali propozycje odnoszące się do kilku bloków spraw, które dla uproszczenia przytaczam z nazwy, a więc odnoszących się do:

1. systemu prawnego,
2. środków politycznych,
3. czynnika ekonomicznego,
4. społeczno-kulturowego i środków psychologicznych (typowych dla dziedziny pracy wychowawczej),
5. do samych obywateli (ew. potencjalnych sprawców przestępstw, promowanie dyrektywy samowychowawczej).

Kategorie te powtarzają się prawie w każdym zbiorze danych empirycznych.

2. AUTORSKIE SCENARIUSZE

Autorskie scenariusze są m.in. odpowiedzią na pewne zapisy urzędowe. Na przykład Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 stycznia 2002 roku *wprowadzono obowiązek uchwalenia przez radę pedagogiczną programu profilaktyki spójnego z programem wychowawczym szkoły ... zapis ten nie jest jednak zobowiązaniem do prowadzenia programów profilaktycznych w węższym sensie, lecz różnorodnych działań profilaktycznych*. – czytamy w materiale doktora Krzysztofa Wojcieszaka – dyrektora Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej w Warszawie oraz mgr Joanny Szymańskiej – pełnomocnika ds. profilaktyki przy Ministrze Edukacji Narodowej i Sportu³². Przykładów autorskich scenariuszy jest wiele, a korzystam

³⁰ ¹⁰ B. Karolczak-Biernacka, *Z badań nad świadomością prawną*, PWN, Warszawa 1986, s. 189-191.

³¹ ¹¹ Z materiału zebranego przez Elżbietę Turską w ramach pracy magisterskiej, realizowanej pod moim kierunkiem.

³² K. Wojcieszak, J. Szymańska, *Zjawiska przemocy w środowiskach młodzieży w wieku 11 i 14 lat. Profilaktyka w szkole. Standardy jakości pierwszorzędowych programów profilaktycznych*, „Wychowawca” Nr 10/2002 (TEMAT NUMERU: SZKOŁA, KTÓRA OCHRONIA – http://www.wychowawca.pl/miesiecznik/10_118/04.htm).

z przytoczenia „Programu profilaktycznego przeciwdziałania agresji i przemocy w gimnazjum publicznym w Ziębicach”³³. Materiał ten, pozyskany z Internetu, zawiera opis zjawiska agresji i przemocy, relacje z przeprowadzonej wśród uczniów i nauczycieli ankiety STOP PRZEMOCY, charakterystykę szkoły, treść programu pt. „Przeciw agresji i przemocy”, w którym podano: osobę odpowiedzialną, realizatorów programu, cele programu, adresatów programu, planowane efekty programu, informacje o powołaniu „Szkolnego zespołu do spraw przeciwdziałania przemocy” (wraz z jego zadaniami), określono „Kierunki działań profilaktycznych”.

Materiał ten kończy punkt pt. *Podsumowanie działań programu* i brzmi:

„Końcowym etapem programu będzie zorganizowanie debaty na temat agresji i przemocy z udziałem realizatorów programu, nauczycieli, rodziców, młodzieży i środowiska lokalnego oraz osób zainteresowanych problematyką. Uczestnikom debaty mogą towarzyszyć słowa Edwarda Stachury:

„Człowiek człowiekowi wilkiem
Lecz ty nie daj się zwilczyć ...”.

Ostatnią notką jest sposób przeprowadzenia oceny efektów programu:

- sondaż wśród młodzieży, rodziców i nauczycieli,
- ankieta ewaluująca efekty programu,
- happening „Stop Przemocy”.

3. ROZWIĄZANIA SYSTEMOWE

W dostępnych źródłach natrafiłam na informacje, że w różnych ośrodkach na świecie (zwłaszcza w krajach skandynawskich i w Wielkiej Brytanii) podejmowane są celowe systemowe strategie przeciwdziałania przemocy w szkole (*Anti-Bullying Initiative*).

Zachęcającą była informacja o wnikliwych studiach przygotowawczych, a zwłaszcza wnikliwie zaplanowej praktyce w tej dziedzinie, jaka prowadzona jest w Szkocji. Zwróciłam się w tej sprawie do *Moray House Institute of Education Heriot - Watt University*, skąd otrzymałam od profesor Pameli Munn pakiet materiałów, na podstawie którego wprowadzono w Szkocji system działalności profilaktycznej **nadzorowany przez Minis-**

³³ G. Moczarna, A. Boczar, *Program profilaktyczny przeciwdziałania agresji i przemocy w gimnazjum publicznym w Ziębicach* (www.gimzieniebice.szkolnastrona.pl).

tra Edukacji Szkocji (*Scottish School Anti-Bullying Initiative*).

Wydawcą pakietu jest *The Scottish Council For Research In Education*. Dostarczony mi pakiet w obwolutie zatytułowanej *Supporting School Against Bullying. The Second SCRE Anti-Bullying Pack* zawierał 6 oddzielnych materiałów, które Czytelnikowi prezentuję w syntetycznym skrócie.

Pakiet otwierają dwa zestawy:

Pierwszy zestaw jest zbiorem opisów i instruktaży dotyczących działania przeciw agresji w szkole, opracowanych na podstawie zebranych doświadczeń. Stwierdzane i opisywane zachowania antyspołeczne w polskiej szkole określane są najczęściej za pomocą dwóch terminów: *przemoc* (ang. *violence*) i *agresja* (ang. *aggression*). W anglojęzycznej literaturze antyspołeczne zachowania występujące w szkole określane są terminem *bullying*, co słownikowo oznacza *tyranizowanie, znęcanie się, zmuszanie*. Dalej - dla ułatwienia - angielski termin *bullying* zastępowany będzie terminem *szkolna agresja* albo *uczniowska agresja*.

Materiał *działania przeciwko agresji* (*Action Against Bullying*) został opracowany przez *Scottish Council for Research in Education* w 1991 roku na zlecenie *Scottish Office Education Department*, jako część pakietu do stosowania w działaniach przeciw szkolnej agresji. Opublikowany został po raz pierwszy w 1992 roku. Na 18 stronach A₄ tekstu opisowego i 13 stronach materiału pomocniczego znajdujemy następujące treści:

1. Wprowadzenie

- Dlaczego powinieneś zajmować się (martwić się) szkolną agresją?
- Jak korzystać z pakietu?
- Referencje.

2. Co to jest szkolna agresja?

- Zachowanie typowe dla szkolnej agresji.
- Milczenie i sekretna natura szkolnej agresji.
- Rozpoznawanie szkolnych agresorów.
- Gangi agresorów.
- Rozpoznawanie potencjalnych ofiar.
- Grupy represjonowane (wiktimizowane).
- Co wyrasta ze szkolnych agresorów i ofiar?

3. Przeciwdziałanie szkolnej agresji

- Natychmiastowe reakcje na szkolną agresję.
- Znaczenie wiedzy o uczniach (waga znajomości uczniów).

- Radzenie sobie z gangami szkolnych agresorów.
- Sądy nad szkolnymi agresorami (sądzenie szkolnych agresorów).
- Taktyki prewencyjne.
- Otwieranie pudełka z problemami (czy jest to ujawnienie rzeczywistych problemów?).
  - Agresja uczniów wobec nauczyciela.
  - Jak daleko można dojść w działaniach prewencyjnych?
  - Jak zwiększyć ekspertyzę w szkole (wartość, zakres)?

W tekście poszczególnych rozdziałów autorzy przystępnym językiem i bardzo szczegółowo informują, jak stosować poszczególne zalecenia i podejścia do problemu, prezentowane w pakiecie. Koncentrują się na wzbudzaniu u nauczycieli świadomości problemu i budowaniu taktyki (przemyślanego sposobu postępowania) szkoły. Zwracają uwagę na potrzebę zdefiniowania szkolnej agresji³⁴.

Zestaw drugi to pakiet materiałów pomocniczych (Action Against Bullying. A Support Pack for Schools) do zastosowania w działaniach na rzecz zapobiegania szkolnej agresji. Pakiet ten składa się z trzech następujących zbiorów:

2. opracowania dotyczące taktyki (A¹-A⁴),
3. scenariusze – wprawki dyskusyjne (S¹-S⁶),
4. arkusze informacyjne (I¹-I²).

Opracowania (wskazówki) dotyczące taktyki (polityki) zatytułowano:

- A1 - Polityka szkoły na temat szkolnej agresji.
- A2 - Upublicznianie twojej polityki w szkole.
- A3 - Upublicznianie twojej polityki rodzicom i szerszej społeczności.
- A4 - Co dzieje się w twojej szkole?

Scenariusze noszą nazwy:

- S1- Szkolna agresja długookresowa.

---

³⁴ *Action Against Bullying. Drawing from Experience*. Published by The Scottish Council for Research in Education, Edinburgh (1992) - Margaret Johnstone, Pamela Munn, Lynne Edwards.

Action Against Bullying. A Support Pack for Schools - Margaret Johnstone, Pamela Munn, Lynne Edwards.

- S2 - Wspieranie ofiary.
- S3 - Agresja szkolna grupy.
- S4 - Co naprawdę zdarzyło się?
- S5 - Agresor czy ofiara?
- S6 - Czy to jest etap, przez który ona przechodzi?
- S7 - Napisz swój własny scenariusz (w pakiecie drugim).

Arkusze informacyjne:

- i1 - Informacja: materiały programowe.
- i2 - Informacja: pomysły do wewnętrznego użytku.
- i3 - Organizacje oferujące pomoc (w pakiecie drugim).

Nadto pakiet drugi zawiera trzy arkusze dotyczące zbierania danych o agresji w szkole, są to:

- F1 - arkusz dotyczący odpowiedzi na pytanie: czy w twojej szkole istnieje agresja?
- F2 - arkusz dotyczący analizy przypadku,
- F3 - arkusz samooceny.³⁵

Trzecim materiałem był zeszyt (format A4 - 15 stron tekstu + 16 stron materiałów pomocniczych), którego treść jest po części nowszą wersją, po części uzupełniającym tekstem materiału instruktażowego do zastosowania w działaniach przeciw szkolnej agresji. Informacje i porady autorki adresowane są do rodziców i personelu nie-nauczycielskiego (***School Action Against Bullying Involving Parents and Non-Teaching Staff***). Zakres poruszanych zagadnień ilustrują hasła zawarte w poniżej cytowanym spisie treści:

- 1. Podejmowanie sprawy**
- 2. Podejmowane działania przeciwko szkolnej agresji**
  - Kluczowe przesłania dotyczące szkolnej agresji
  - Kluczowe cechy efektywnej taktyki
  - Uzyskiwanie zaangażowania (nauczycieli, rodziców i uczniów)

---

³⁵ *School Action Against Bullying. Involving Parents and Non-Teaching Staff* (1993) - Pamela Munn, 1993. *Bullying and How to Fight It. A Guide for Families* (1993) - Andrew Mellor. *Bullying at School. Advice for Families* (1997) - Andrew Mellor. + artykuł / referat pt.: *The „Darker Side” of Pupil Culture: Discipline and Bullying in Schools* - Pamela Munn. (s. 17).

- Co zalicza się do szkolnej agresji?
- Reagowanie na incydenty szkolnej agresji
- Konstruowanie mapy ryzyka
- 1. Angażowanie personelu nie-nauczycielskiego i odwiedzającego**
- Konsekwentna odpowiedź na szkolną agresję
- Rola głównego nauczyciela (wychowawcy, dyrektora)
- Angażowanie personelu nie-nauczycielskiego
- Sposoby angażowania personelu nie-nauczycielskiego
- Zapewnienie szkolenia
- Co dorośli w szkole powinni wiedzieć (znać)?
- Kto potrzebuje (musi, powinien) wiedzieć (mieć wiedzę) na tema taktyki (polityki) przeciwdziałania szkolnej agresji?
- Personel odwiedzający
- Stosowanie dramy i grup teatralnych
- Angażowanie całego personelu
- 2. Praca z rodzicami i uczniami**
- Praca z rodzicami ofiar i agresorów
- Konfliktowe wartości
- Angażowanie wszystkich rodziców
- Pomysły na rozprzestrzenianie przesłania
- Uczniowie
- Sposoby korzystania z broszury rodzinnej (przeznaczonej dla rodziny)
- 3. Kluczowe elementy w działaniu przeciwko szkolnej agresji**
- Modele ról dorosłych dotyczące zachowań przeciw szkolnej agresji

Dołączony tekst pt. „Ciemniejsza Strona” Kultury Uczniowskiej (*The „Darker Side” of Pupil Culture: Discipline and Bullying in School – A₄*, stron 17) jest kolejną częścią składową pakietu. Autorka omawia w nim problematykę wychowania i zachowania, w nawiązaniu do uczenia szkolnego (wpływu szkoły). Tekst sporządzony jest w oparciu o literaturę przedmiotu. W wykazie bibliograficznym zawarto ponad 40 pozycji anglojęzycznych. Autorka rozważa problem rozwoju społecznego, soc-

jalizacji. Podejmuje problem dyscypliny, wychowania i kultury z punktu widzenia poziomu szkoły, klasy i samej jednostki oraz odwołując się do dynamiki interakcji społecznych.

Zbiór materiałów zawiera dalej 25 stronicową kolorową i ilustrowaną książeczkę (20 x 21 cm) zatytułowaną: *Uczniowska Agresja I Jak Walczyć Z Nią (Bullying and How to Fight It)*. Jest to przewodnik dla rodzin, przystępnie i przejrzysto opisujący główne problemy związane ze szkolną agresją - prowadzi „za rękę” rodziców (rodzinę), wskazując sposoby oddziaływania. Zatwierdzona przez *Scottish Council for Research in Education*, wydana została w 1993 r. przez GNP Booth, w Glasgow. Jej autor jest nauczycielem posiadającym doświadczenie w zakresie szkolnej agresji. W momencie wydawania książki pracuje na stanowisku Anti-Bullying Development Officer (Scotland).

Zawartość książeczki ilustrują hasła w spisie treści:

- Szkolna agresja
- Zatrzymywanie agresji szkolnej
- Kontaktowanie się szkoły
- Ofiary
- Agresorzy
- Rodzice
- Siostry, bracia, przyjaciele
- Wykrywanie objawów i pomoc
- Rozumienie szkół
- Rozpoczynanie szkoły
- Lepsze szkoły
- Uzyskiwanie pomocy
- Uzyskiwanie rady
- Szkoły „strusie”
- Akcje ostatniej instancji
- Obszary problemu
- Agresja uczniów poza szkołą
- Praca razem: szkoły i rodziny
- Niezależne i samorządzące się szkoły
- Więcej informacji (odesłanie do wybranych książek)

- Pomocne ciała (wykaz instytucji udzielających pomocy)
- Książki i historie dla rodziców i dzieci
- Szkoła i inne kontakty

Tego samego autora jest ostatni z materiałów prezentowanego pakietu. Jest nią 29 stronicowa kolorowa książeczka (B5), pomyślana jako **Poradnik Dla Rodzin** przygotowujący do wyprzedzania agresywnych zdarzeń (*Bullying at School. Advice for Families. What to do if ... Preventing bullying*). Jej ostatnie, dostępne mi wydanie pochodzi z 1997 roku, a autor zarekomendowany już został jako międzynarodowy ekspert w dziedzinie przeciwdziałania uczniowskiej agresji. Tytuł książeczki uzupełnia hasło: „**Bezpieczniejsze szkoły**”, a jej treść wyraża poniższy spis:

- Podejmowanie działania przeciw szkolnej agresji
- Co to jest szkolna agresja i co ty możesz w tej sprawie zrobić?
- Kontaktowanie się szkoły (ze szkołą)
- Bycie ofiarą agresji (wyżywania się)
- Słowa ranią
- Rodziny mogą pomóc
- Zauważanie objawów szkolnej agresji
- On nie chce, abym poszedł do szkoły
- Bracia, siostry, przyjaciele
- Wyżywianie się na innych (agresywne zachowanie wobec innych)
- Czego możesz oczekiwać, żeby szkoła zrobiła?
- Tereny problemów - w szkole i poza nią
- Jeżeli twoja szkoła sprawia wrażenie, że nic nie robi
- Sposoby, w jakie szkoły reagują na incydenty szkolnej agresji
- Zapobieganie szkolnej agresji
- Połączone działanie - szkół i rodzin
- Rozpoczynanie w nowej szkole
- Szkoły poza kontrolą władz lokalnych
- Pomoc i rada poza szkołą
- Działania ostatniej instancji (kontakt z instytucjami i lokalnymi działaniami)
- Czytanie na temat szkolnej agresji

Autor dwóch przedstawionych poradników akcentuje znaczenie rozmowy - komunikacji, odwołuje się do wiedzy psychologicznej i praktyki szkolnej. Prezentowane tezy ilustruje też wypowiedziami uczniów. Uświadamia, jakie cechy uczniów mogą ułatwiać stanie się ofiarą. Do czytelników zwraca się w sposób wymagający myślenia („jeśli zdarzy się, że...”) i aktywnej, rozważnej postawy. W rozdziale zatytułowanym pytaniem: „*Co to jest szkolna agresja i co ty możesz w tej sprawie zrobić?*” podkreśla słowo **ty**, a w części zatytułowanej stwierdzeniem: „*Rodziny mogą pomóc*” podkreśla słowo **mogą**. Radzi („If you cannot speak to someone at once, be persistent. Stay as calm as possible”) i zachęca do śledzenia tekstu książki („*W tej książeczce znajdziesz wskazówki ...*”).

W posumowaniu warto powiedzieć, że prezentowany materiał ma wyraźnie praktyczne zastosowanie oparte na wiedzy, że zawiera opis rozumienia problemu, materiał do prowadzenia zajęć warsztatowych, liczne porady w odniesieniu do różnych sytuacji, informacje o ośrodkach pomocowych.

KONKLUDUJĄC

Przedstawiony i autorsko udostępniony mi pakiet szkockiego pomysłu na walkę z przemocą szkolną traktuję jako pretekst do refleksji nad konstruowaniem systemowych rozwiązań. Co powinno się uwzględnić w zapobieganiu przestępczości, jak zbierać materiał o zjawisku? Materiał wyraźnie bazuje na wiedzy o uczniu i społeczeństwie, której zdobywanie wymusza. Istotą systemu szkockiego przeciwdziałania agresji uczniowskiej jest konstrukcja taktyki (polityki) szkoły. Pakiet został przygotowany z udziałem specjalistów, wyliczonych z nazwiska i funkcji, zgrupowanych w Komitecie Doradczym. Uzyskał rekomendację Ministra Edukacji (Lord James Douglas-Hamilton MP), który poleca go wszystkim zainteresowanym zlikwidowaniem uczniowskiej agresji w szkołach Wielkiej Brytanii.

W ZAKOŃCZENIU

Istnieją cywilizacyjne zjawiska, których nie da się wyeliminować bez rozwiązań systemowych, bez porządnie opracowanej strategii, bez dysponowania wysokimi kompetencjami i rozsądnym kierownictwem. Do takich obszarów zaliczam problematykę brutalizacji życia i przestępczości, odejście od kultury bycia, przyzwolenie na popis chamstwa, przyzwolenie na moralną mierność i niekompetencję, wszędzie!

Analiza kondycji społeczeństwa i wzrostu różnych form chamstwa, przemocy i przestępczości, zwłaszcza wśród nieletnich (z coraz częstszymi przypadkami bezprzyczynowej dewastacji mienia, agresji, przemocy, zabójstw, popełnianych też z drastycznym okrucieństwem), wzrost przestępczych zachowań wśród dziewcząt, „para-eksplozji” wielu przypadków spoufalania się, nękania i brutalności uczniów wobec nauczycieli, każe pilnie zastanowić się nad mechanizmami społecznymi, przyczynami i reagowaniem w tej sferze.

W publicznej dyskusji nad negatywnymi zjawiskami najczęściej zwraca się uwagę na kryzysy ekonomiczne, egzystencjalne, na przemiany ustrojowe i związane z tym **zjawisko anomii**. Doszła globalizacja. Na tych stwierdzeniach pozostaje się.

Ogląd funkcjonowania różnych sfer życia publicznego - w tym też systemu szkolnego - przekonuje, że działalność instytucji nadzorujących czy odpowiedzialnych za daną sferę cechuje incydentalność/akcyjność/fragmentaryczność:

- 1) jako styl pracy,
- 2) jako reakcja na fakt.

Biorąc pod uwagę szeroki zakres behawioru w dziedzinie wychowania i sposobie oddziaływania, a szczególnie ten z nich, który dotyczy zachowań mających wymiar negatywny, można bez ryzyka stwierdzić kilka faktów:

1) Istnieje powszechna zgoda (świadomość), co do braków w sferze wychowania;(Deficyt systemu wychowania w rodzinie, w szkole, niesatysfakcjonujące wzorce w organach władzy, instytucjach państwowych i społecznych - kryminogenne zjawiska o randze ogólnej atmosfery w życiu publicznym, z wszechobecnym brakiem kultury, popisywanie się agresją i chamstwem, prywatą i unicestwianiem krytyki, niekompetencja i korupcja w polityce, gospodarce, w organach samorządów, także w edukacji i wiodącej dla niej sferze nauki - tym są „kupowane” oceny szkolne,

recenzje, prace dyplomowe, stopnie naukowe i inne, pozwalające szkolnictwo traktować jak dobry, niekontrolowalny biznes, no i głośne przypadki w sporcie.)

Akty przemocy dorosłych wobec dorosłych, dorosłych wobec dzieci (z kościelną pedofilią w tle), dzieci wobec dzieci oraz dzieci wobec dorosłych, są znaczącym zjawiskiem społecznym, urastającym do rangi problemu.

2) Istnieje tendencja, by część wynaturzeń i łamania prawa sygnowana była czynami o małej szkodliwości społecznej;

(Tu powołuję się na zwany przez prawników syndrom „wybitej szyby”³⁶: od „patrzenia przez palce” na nieprzyzwoitości, znieczulicę na wulgaryzmy i chamstwo, droga prowadzi do nękania, przemocy, terroru, przestępczości.)

3) W mechanizmach społecznych i organizacyjnych kreacji niedostateczne jest stawianie na elitarność i obowiązujące w takich środowiskach kodeksy;

(Wyróżnienia bywają słabo uzasadniane, a sam akt ma cechy fasadowości. W tym skrócie myślowym mam na uwadze wyeliminowanie z codziennego obyczaju promowania/wyboru ludzi, których cechuje przyzwoitość, rycerskość, odpowiedzialność, kompetencja i rzetelność, dotrzymywanie słowa itd. - na ten sam czynnik zwraca uwagę sama młodzież³⁷.)

Instytucje powołane do podejmowania decyzji w stosunkowo małym stopniu odwołują się w sposób refleksyjny do studiów i wyników badań, bazując często na intuicji i bez przywiązywania większej wagi do problematyki standardów zachowania/postępowania w ogóle.

W związku z tym ważna problematyka „zderza się” z małą wrażliwością merytoryczną decydentów - odbiorców, a wiedza o potencjale psychicznym i moralnym dzieci/młodzieży oraz umiejętności jego rozpoznania jest stosunkowo mała. Tymczasem jest taki stały procent młodzieży, o rosnącej jednak tendencji, podatnych – skłonnych uczestniczyć w czynach niegodnych, co deklarują³⁸.)

---

36 Posługują się nimi prawnicy, przytaczając przykład walki z przestępczością burmistrza Nowego Jorku.

37 B. Karolczak-Biernacka, *Młodzież wobec przestępczości*, IBE, Warszawa 1998, s. 107.

38 Tamże, s. 133 - 138.

ZAKOŃCZENIE

W codziennych działaniach przeciw brutalizacji życia i przestępczości przeważa koncentracja sił i środków na interwencji wobec patologii już zastanej. Dotyczy to także form konceptualizacji, w których budowanie cech pozytywnych (pozytywnej osobowości, jak np. wg modelu M. Ossowskiej) jest na drugim planie, bo w cenie jest natychmiastowy efekt.

Za dwa miesiące idee olimpijskie wskrzesi Londyn, ogień olimpijski krąży już po Wielkiej Brytanii – była okazja, by w deficytowej dziedzinie wychowania wykorzystać lansowanie czegoś, czego w behaviorze społecznym brak.

BIBLIOGRAFIA

1. Biuletyn „MicroWay Media Poland” Komputerowej Agencji Prasowej, Warszawa.
2. Borkowski J., *Człowiek zagrożony i niebezpieczny. Socjologia i psychologia zagrożeń*, Elipsa, Warszawa 2011.
3. Burt H. E., *Psychologia stosowana*, PWN, Warszawa 1965.
4. Johnstone M., Munn P., Edwards L., *Action Against Bullying. Drawing from Experience*, Published by The Scottish Council for Research in Education, Edinburgh 1992.
5. Johnstone M., Munn P., Edwards L., *Action Against Bullying. A Support Pack for Schools*. Published by Edinburgh Scottish Council for Research in Education, Edinburgh 1993
6. Karolczak-Biernacka B., *Z badań nad świadomością prawną*, PWN, Warszawa 1986.
7. Karolczak-Biernacka B., *Ocena pojęcia przemocy*, [w:] Hołyst B. (red.), *Przemoc w życiu codziennym*, PTHP, Warszawa 1996.
8. Karolczak-Biernacka B., *Młodzież wobec przestępczości. Diagnoza postaw*, IBE, Warszawa 1998.
9. Karolczak-Biernacka B., *Ustrój państwa w oczach młodzieży*, IBE, Warszawa 1996.
10. Karolczak-Biernacka B., *Czy przemoc może być pożądana?*, „Edukacja” 1996, 1.
11. Karolczak-Biernacka B., *Przemoc*, [w:] *Encyklopedia psychologii* (pod

- redakcją Włodzimierza Szewczuka), Fundacja Innowacja. Wyższa Szkoła Społeczno-Ekonomiczna, Warszawa 1998.
12. Karolczak-Biernacka B., *Samowiedza dziedziny jako czynnik wspomagający jakość i użyteczność badań* (w druku, maj 2012).
  13. Kuształ J., *Europejskie tendencje w zapobieganiu przestępczości nieletnich*, [PDF] ms.gov.pl 4.2011.
  14. Mariański J., *Kondycja religijna i moralna młodych Polaków*, Instytut Religioznawstwa - Uniwersytet Jagielloński, Zakład Wydawniczy Nomo, Kraków 1991.
  15. Mellor A., *Bullying and How to Fight It. A Guide for Families* (1993).
  16. Mellor A., *Bullying at School. Advice for Families* (1997).
  17. Moczarna G., Boczar A., *Program profilaktyczny przeciwdziałania agresji i przemocy w gimnazjum publicznym w Ziębicach*, (www.gimzibice.szkolnastrona.pl).
  18. Munn P., *The „Darker Side” of Pupil Culture: Discipline and Bullying in Schools* (referat, s. 17).
  19. Munn P., *School Action Against Bullying. Involving Parents and Non-Teaching Staff* 1993.
  20. Noszczyk-Bernasiewicz M., *Nieletni przestępcy w percepcji personelu i nadzoru resocjalizacyjnego oraz studentów resocjalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.
  21. Wajszczyk P., Portal Finansowy *Gazety Bankowej*.
  22. Wamsley D. J., Lewis G. J., *Geografia człowieka. Podejście behawioralne*, PWN, Warszawa 1997.
  23. Wojcieszak K., Szymańska J., *Zjawiska przemocy w środowiskach młodzieży w wieku 11 i 14 lat. Profilaktyka w szkole. Standardy jakości pierwszorzędowych programów profilaktycznych*, „Wychowawca” Nr 10/2002 (temat numeru: Szkoła, która ochrania - http://www.wychowawca.pl/miesiecznik/10_118/04.htm).
  24. „Gazeta Wyborcza”, 9 kwietnia 1996.
  25. „Życie Warszawy”, 22 października 1994.

